

LBRIS

We know
books

**SIGMUND
FREUD**

Civilizația și neajunsurile ei

Traducere din limba engleză
de Irina Brateș

 **VELANT**
CĂRȚI ÎNSEMNATE

Este imposibil să rezști impresiei că oamenii aplică de obicei standarde false, căutând putere, succes și bogăție și admirându-i pe cei care le au, în timp ce subvaluează ceea ce este cu adevărat valoros în viață. Totuși, o apreciere atât de generală te-ar pune în pericolul de a pierde din vedere varietatea bogată a lumii oamenilor și a vieții lor sufletești. Unii oameni sunt venerați de contemporanii lor, deși măreția lor vine din calități și realizări cât se poate de străine scopurilor și idealurilor majorității. Am putea fi tentați să presupunem că acești oameni măreți sunt, până la urmă, apreciați doar de o minoritate, în timp ce, pentru marea majoritate, ei nu prezintă niciun fel de interes. Totuși, date fiind discrepanțele dintre gândurile și acțiunile oamenilor, precum și diversitatea dorințelor lor, lucrurile nu sunt probabil atât de simple.

Unul dintre acești oameni de seamă corespundează cu mine, numindu-se în scrisori prietenul meu. I-am trimis una dintre scrierile mele, în care apreciam că religia este o iluzie, iar el mi-a răspuns că este complet de acord cu modul în care văd eu religia, însă regretă că nu am reușit să înțeleg adevărata sursă a religiozității. Aceasta ar fi un sentiment aparte, care nu-l părăsește niciodată, pe care i l-au confirmat mulți alții și care, presupune el, e împărtășit de milioane de oameni, un sentiment pe care e înclinat să-l numească senzație de „eternitate“, de ceva nemărginit, infinit, într-un cuvânt, „oceanic“. Acest sentiment e pur subiectiv, nu o convingere profundă; nu e însoțit de nicio garanție a imortalității personale; dar sursa energiei religioase este ceea ce au captat diferitele biserici și sisteme religioase, direcționând-o și canalizând-o până când, în mod cert, au secătuit-o. Doar sentimentul acesta oceanic îți dă dreptul de a te numi religios, chiar dacă respingi orice credință și orice iluzie.

Această opinie a stimatului meu prieten*, care el însuși a celebrat la un moment dat magia iluziei într-o manieră poetică, îmi creează nu puține dificultăți. Îmi e imposibil să descopăr în mine însumi vreo urmă a acestui sentiment „oceanic“. Nu

* Romain Roland.

este ușor să tratezi sentimentele într-un mod științific. Poți încerca să le descrii simptomele fiziologice. Când acest lucru nu e posibil – și mă tem că sentimentul oceanic nu se pretează unei astfel de descrieri – nu-ți rămâne decât să te concentrezi pe conținutul ideatic cel mai ușor asociat cu sentimentul respectiv. Dacă l-am înțeles corect pe prietenul meu, modul său de a vedea lucrurile este oarecum asemănător consolării pe care un scriitor original și cam excentric i-o atribuie eroului său înaintea morții liber alese a acestuia din urmă: „Nu putem cădea din această lume“. Este vorba, prin urmare, de sentimentul de a fi legat indisolubil și de a aparține întregii lumi din afara ta. Aș spune că, în ceea ce mă privește, aceasta ține mai mult de natura unei perspective intelectuale, desigur, nu lipsită de o notă emoțională, deși aceasta nu lipsește din alte acte de gândire de o asemenea anvergură. Bazându-mă pe experiența mea personală, nu aș reuși să mă conving de natura primordială a unui astfel de sentiment, dar aceasta nu mă îndreptățește să neg manifestarea lui în cazul altora. Singura întrebare este dacă e corect interpretat și dacă ar trebui recunoscut ca *fons et origo* al tuturor nevoilor religioase.

Nu am nicio sugestie care ar contribui decisiv la soluționarea acestei probleme. Ideea că o persoană ar trebui informată asupra legăturii sale cu lumea

înconjurătoare printr-un sentiment imediat, folosit încă de la început în acest scop, sună atât de bizar și se potrivește atât de prost în țesătura psihologiei noastre, încât este justificată căutarea unei origini psihanalitice, adică genetice, a acestui sentiment. Apoi, această suită de idei apare de la sine. În mod obișnuit, nu suntem siguri de nimic la fel de mult ca de sentimentul propriului sine, al propriului nostru Eu. Acest Eu ne apare ca fiind autonom, uniform și clar delimitat de orice altceva. Cercetarea psihanalitică a fost cea care ne-a arătat prima că aceasta era o amăgire, că, de fapt, Eul se extinde către interior, fără vreun fel de limite clare, într-o entitate psihică inconștientă pe care o numim Se și pentru care joacă rolul de fațadă, ca să spunem așa. Iar psihanaliza are încă multe să ne spună despre relația dintre Eu și Se. Și totuși, din exterior cel puțin, Eul pare să fie conturat clar și precis. Există o singură stare – într-adevăr, una neobișnuită, deși nu poate fi calificată drept patologică – în care lucrurile nu mai stau astfel. În apogeul pasiunii erotice, granița dintre Eu și obiect riscă să se șteargă. Contrar tuturor dovezilor oferite de simțuri, persoana îndrăgostită afirmă că „Eu” și „Tu” sunt una și aceeași, fiind gata să se comporte ca și cum chiar așa ar sta lucrurile. Ceea ce poate fi întrerupt temporar de către o funcție psihologică trebuie, desigur,

să poată fi perturbat și de procese morbide. Patologia ne familiarizează cu multe afecțiuni în care granița dintre Eu și lumea exterioară fie devine incertă, fie a fost trasată greșit. Există cazuri în care părți ale propriului corp, chiar părți ale vieții psihice – percepții, gânduri, sentimente – par străine, separate de Eu, iar altele, în care persoana atribuie lumii exterioare ceea ce a apărut în mod clar în Eu și ar trebui să fie recunoscut de acesta. Prin urmare, însuși sentimentul propriului sine face obiectul unor alterări, limitele sale nefiind constante.

O analiză mai profundă ne duce la concluzia că sentimentul propriului sine pe care îl posedă adultul nu poate să fie același dintotdeauna. El trebuie să fi suferit un proces de dezvoltare, care bineînțeles că nu poate fi demonstrat, deși poate fi reconstruit cu un grad suficient de probabilitate. Nou-născutul nu separă la început Eul său de o lume exterioară care este sursa senzațiilor ce se revarsă către el. El învață treptat cum să facă acest lucru, impulsivat de diferiți stimuli exteriori. Cel mai impresionat este probabil de faptul că anumite surse de stimulare, pe care le va recunoaște mai târziu ca fiind propriile sale organe fizice, îi pot transmite senzații în orice moment, pe când alte lucruri – inclusiv cel la care râvnește cel mai mult, sânul mamei sale – sunt temporar îndepărtate de el și pot fi chemate

înapoi numai cu un strigăt de ajutor. În acest mod, Eul este confruntat pentru prima dată cu un „obiect“, ceva care există „acolo, afară“ și care poate fi forțat să se manifeste numai printr-o anumită acțiune. Un alt impuls pentru a detașa Eul de ansamblul senzațiilor și a recunoaște astfel „lumea din afară“ este furnizat de frecvențele, variatele și inevitabilele senzații de durere (sau absență a plăcerii), a căror încetare și evitare este cerută de principiul absolut al plăcerii. Apare o tendință de detașare a Eului și de expulzare a oricărui lucru care ar putea da naștere unei astfel de experiențe neplăcute, creând astfel un Eu orientat exclusiv către plăcere, ce se opune unei lumi exterioare străine și amenințătoare. Limitele acestui Eu primitiv orientat către plăcere sunt corectate în mod inevitabil de experiență. În cele din urmă, unele dintre lucrurile care ne oferă plăcere și pe care nu ne vine să le abandonăm aparțin nu Eului, ci obiectului, iar unele suferințe pe care am vrea să le înlăturăm se dovedesc a fi de origine interioară și inseparabile de Eu. Învățăm să facem distincția dintre interior, care aparține Eului, și exterior, care vine din lumea din afară, prin controlul deliberat al activității noastre senzoriale și prin acțiuni musculare corespunzătoare. Acesta este primul pas către stabilirea principiului realității, care va guverna evoluția

ulterioară. Distincția dintre intern și extern servește, bineînțeles, unui scop practic, prin aceea că oferă protecție împotriva experiențelor neplăcute și a amenințării pe care le presupun acestea. Faptul că, pentru a înlătura anumite senzații neplăcute din interior, Eul folosește exact metodele utilizate pentru a le respinge pe cele venite din exterior devine punctul de pornire al unor tulburări patologice importante.

În felul acesta, prin urmare, Eul se desprinde de lumea exterioară. Sau, pentru a formula mai corect, Eul este inițial atotcuprinzător, însă ulterior desprinde o lume exterioară din el însuși. Actualul nostru sentiment al propriului sine este doar o rămășiță atrofiată a unui sentiment mult mai amplu, cu adevărat atotcuprinzător, care corespundea unei legături mai intime dintre Eu și lumea din jurul său. Dacă am putea presupune că acest sentiment primordial al sinelui a supraviețuit – într-o măsură mai mică sau mai mare – în viața psihică a multor oameni, el ar coexista, ca un fel de echivalent, cu sentimentul sinelui mai îngustat, mai clar definit, ce aparține anilor de maturitate, iar conținutul ideatic corespunzător acestuia ar fi tocmai noțiunile de nemărginire și identitate cu universul, exact cele pe care le-a folosit prietenul meu pentru a explica sentimentul „oceanic“. Dar avem oare

dreptul să presupunem că ceea ce a existat inițial a supraviețuit alături de forma sa ulterioară?

Fără îndoială! Producerea unui asemenea fenomen nu ar fi deloc surprinzătoare nici în sfera psihică, nici în altele. În ceea ce privește lumea animală, adoptăm ipoteza potrivit căreia speciile cele mai dezvoltate au evoluat din cele mai primitive. Și totuși, putem observa că toate formele simple de viață există încă și astăzi. Specia marilor saurieni a dispărut, făcând loc mamiferelor, dar un adevărat reprezentant al acestei rase, crocodilul, trăiește și în prezent. Analogia ar putea fi prea îndepărtată și este diluată de faptul că, în general, speciile inferioare care supraviețuiesc nu sunt adevărații strămoși ai speciilor mai dezvoltate din prezent. Stadiile intermediare s-au stins, în mare parte, și ne sunt cunoscute numai prin intermediul reconstrucțiilor. În târâmul psihic, pe de altă parte, păstrarea primitivului alături de ceea ce a evoluat din acesta este atât de frecventă, încât nu este nevoie să o dovedim prin exemple. Acest fenomen este în mare parte rezultatul unor evoluții divergente. O parte (în sens cantitativ) dintr-o atitudine, dintr-un impuls instinctual, a rămas neschimbată, în timp ce alta a continuat să se dezvolte.

Aceasta ne aduce din nou la problema mai generală a conservării în sfera psihică, abia studiată până

în prezent, însă atât de fascinantă și importantă încât ni se va permite poate, chiar și fără vreun motiv potrivit, să zăbovim puțin asupra ei. Din moment ce am depășit eroarea potrivit căreia uitările noastre frecvente sunt datorate distrugerii urmelor mnezice și deci constituie acte de anihilare, acum tindem către presupunerea opusă: că, în viața psihică, nimic din ceea ce a luat formă la un moment dat nu se poate pierde; că, într-un fel sau altul, totul este conservat și poate fi recuperat în circumstanțele potrivite, de exemplu, printr-o regresie suficient de profundă. Să încercăm să înțelegem, cu ajutorul unei analogii din alt domeniu, ce implică această presupunere. Să luăm ca exemplu dezvoltarea Orașului Etern. Istoricii ne spun că, în vremurile de demult, Roma era *Roma quadrata*, o așezare împrejmuită aflată pe Dealul Palatin. Următoarea etapă a fost *Septimontium*, o colonie de așezări de pe coline separate. După aceasta, orașul a fost împrejmuit de Zidul Servian, iar abia mai târziu, după toate vicisitudinile epocii republicane și începutului celei imperiale timpurii, a devenit orașul pe care împăratul Aurelian l-a împrejmuit cu zidurile sale. Nu vom urmări transformările ulterioare suferite de oraș, dar nu putem să nu ne întrebăm ce urme ale acestor etape timpurii pot fi găsite în prezent de un vizitator modern al